

POLITIKATÖRTÉNETI ÉS SZAKSZERVEZETI LEVÉLTÁR 1956-OS GYŰJTEMÉNYÉNEK REPERTÓRIUMA

A fondismertetőt és a repertóriumot készítette: Horváth Julianna.

Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 238.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulóján számos fontos opusszal gazdagodott a történeti irodalom. Ezek mellett megjelent két levéltári kutatási segédlet is: a *Budapest Főváros Levéltára* (BFL) kiadásában forgalomba került CD-ROM, amelyben az '56-os megtorlás adatbázisa'¹ tekinthető át, és a *Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 1956-os gyűjteményének repertóriuma*, amelyet Horváth Julianna készített. Alábbiakban csak az utóbbi munkáról lesz szó, annál is inkább, mivel a BFL-kiadványnak e sorok írója volt a lektora.

A *Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár* kutatási segédlete immár a harmadik kiadását ünnepelhette. A repertórium részben megtalálható az intézmény honlapján is.² Mintegy három és félszeresére bővült az 1998-as és a (változatlan) 2002-es kiadás anyaga. A korábbi repertóriumokban ugyanis még csak a 290. fond tételei voltak fellelhetőek, amelyek az 1956-os forradalommal kapcsolatos iratokat tartalmazza, a legfrissebb kiadás már a 978. fondot is, amely 1956. október-decemberének röpiratait mutatja be.

A két fond tartalmának ismertetése előtt találjuk a fondismertetőt, amelyben a szerző ismerteti a gyűjtemények eredetét és történetét. Kiinduló pont az 1956. december 30-i párthatározat volt, miszerint az „ellenforradalmi” eseményekkel kapcsolatos primer forrásokat össze kell gyűjteni és rendszerezni. Ezt a feladatot a *Párttörténeti Intézet* (a *Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár* jogelődje) munkatársai hajtották végre, a vidéki nagyvárosok (*Győr, Miskolc, Pécs, Szeged, Szolnok*) munkatársainak bevonásával, az *Országos Agitációs és Propagandabizottság* felügyelete alatt. Itt kiderül, hogy az iratokat mely helyekről gyűjtötték össze: az *MDP Akadémia utcai székházából*, a *Minisztertanács Titkárságától*, minisztériumokból, rendőrségtől, bíróságoktól, üzemeiktől, vállalatoktól, társadalmi szervezetektől, sajtótól, a fővárosi, megyei pártszervezetektől és magánszemélyektől. (A rendőrségi és bírósági anyagokból inkább másolatok kerültek ebbe az intézménybe, mivel ezeket felhasználták a bírósági eljárások alatt. Ezek a dokumentumok jelenleg megtalálhatóak az *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában* — amely a belügyminisztériumi anyagokat átvette az 1990-es évek közepén — és *Budapest Főváros Levéltárában*, amelyhez 1998-ban a bírósági anyagok kerültek.)

A fondismertető szerzője egyik előadásában³ elmondta, hogy 1958 végére nyolc iratfolyóméternyi dokumentum gyűlt össze, amelyeket a beérkezés sorrendjében helyeztek el. Kialakítottak bizonyos főcsoportokat, s ezen belül alcsoportokat, de az iratok mintegy 40%-a rendezetlen maradt.

A *Párttörténeti Intézet* vezetői fellelkesültek a gyarapodó gyűjtemény láttán, és már 1957 nyarán egy dokumentumkötet összeállítását határozták el és hajtották végre. Ám mindez a legkevésbé sem találkozott a pártvezetés egyetértésével. A kiadás előtt álló anyagot visszavették, és pártfegyelmi eljárásokat indítottak, amelyek lezárásával többen

¹ A bevezető tanulmányt Mikó Zsuzsanna írta, az itéletekről és a vádiratokról készült rekordokat Sarusi Kiss Béla és Tasnádi Ákos szerkesztette. A képekről készült rekordokat rögzítette és szerkesztette Csiffáry Gabriella.

² www.polhist.hu

³ Konferencia az 1956-os forradalom levéltári forrásairól (Fiatal Levéltárosok Egyesületének Konferenciája). Magyar Országos Levéltár, 2006. XI. 9.

távozni kényszerültek az intézetből. A *Politikai Bizottság* fő problémája az volt a tervezett kötettel, hogy az „ellenforradalomról” nyújtott képet nem tartotta reálisnak, ahogy ez az 1958-as határozatából kiderül.

Ebből az anyagból készült az „igazi” kiadvány is, a többrészes *Ellenforradalom Magyarországon 1956 (Fehér könyv)*⁴, amely a megtorlás idején nagy hatású kötetnek bizonyult, kelően fel tudták használni a nyomozó szervek. (A könyvek előkészületeinek nyoma megtalálható a levéltárban, így a repertóriumban is.)

Természetesen a Kádár-rendszerben a gyűjtemény kutatása mindig is súlyos korlátozásokba ütközött, tehát csak a megbízható kérdések láthatták.

Mindkét fondban — jelentékenyen megkönnyítve a kutatók munkáját — az egyes őrzési egységekhez tartozó tételeknél megtalálható a dokumentum keletkezésének pontos dátuma, és lapszáma, tehát részletes belső leltárak vannak.

A 290-es fond repertóriuma minden egyes tételnél feltünteti a levéltári jelzetet, a címet, az irat tárgyát, az évkört és a terjedelmet. Ez a fond a *Petőfi Kör* vitáival indul. Természetesen, ha forradalommal összefüggő iratokról beszélünk, vita tárgya lehet, hogy honnan kezdjük. Lehetne évekkorábbi időpontokra is visszamenni, de a *Petőfi Kör* aktivizálódásának időpontját adekvát időpontnak tarthatjuk. Ezt a *Magyar Írók Szövetsége* közgyűlésének jegyzőkönyve és a *Magyar Újságírók Szövetségével* kapcsolatos dokumentum következik, majd a *Magyar Dolgozók Pártjának* iratai, amelyek időben már jócskán belenyúlik a forradalom tényleges időhatárai közé. Ezek között találunk olyan fontos dokumentumokat, mint például *Központi Pártügyelet*⁵ anyaga is, napra lebontva, vagy a *Levél a Szovjetunió kormányának a fegyveres segítségnyújtásról* (23. o.).

De még a forradalom kirobbanása előtti napról is van egy olyan forrás, amit ki lehet emelni: a *MEFESZ-szervezetek határozatai* (22. o.). A forradalom idejéből itt találjuk második Nagy Imre-kormány ülésén készült iratokat (25. o.), amelyek már több kiadványban megjelentek. Átböngészhetőek az újraszerveződő és újonnan alakuló pártok programjai, kérvényei, amelyekre oly szörnyülködve hivatkoztak a kádárista kiadványok (26-27. o.).

Viszonylag kevés a „vérbeli” forradalmi dokumentum, ebből nem is készült sok: A *Forradalmi Karhatalmi Bizottság* és a *Magyar Honvédség Forradalmi Bizottmánya* iratai, a *Forradalmi Karhatalmi Bizottság Előkészítő Bizottságának* üléséről készült jegyzőkönyv, és ugyanennek a szervnek a Kilián laktanya-beli alakuló ülésről, valamint a *Rendőr-főkapitányságon* tartott értekezletéről lelhető iratok (27. o.).

A külpolitikai témájú források közül a jugoszlávokkal történő levélváltások a legértékesebbek (29. o.) Ezt követik a legterjedelmesebb iratanyagot tartalmazó munkástanácsok iratai, eredeti jegyzőkönyvekkel, határozatokkal, gyáranként, üzemenként összegyűjtve. (29-38. o.), amely a *Nagy-budapesti Központi Munkástanács* igen jelentékeny irataival kezdődik.

Ezt követik az értelmiségiekkel kapcsolatos dokumentumok (*Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsának*, a *Magyar Írók Szövetségének* és a *Magyar Újságírók Szövetségének* iratai. (38-39. o.)

⁴ Kiadta a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala.

⁵ A *Központi Pártügyelet* iratanyagával kapcsolatban ld. KATONA CSABA: Ügyeleti jelentések az 1956. évi forradalom napjaiból a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 2007/1. 43-46. (A Szerk.)

A diáksággal kapcsolatos források közül az *ELTE* és a *Műszaki Egyetem* iratait találjuk itt meg (39-40. o.), s ez nem véletlen: ez a két egyetem jutott a fontosabb szerephez a felsőoktatási intézmények közül a forradalom napjaiban. Egyes dokumentumok 1957 februárjában datálódnak, tehát a kötet összeállítója nem feltétlenül ragaszkodott a merev időbeli határokhoz, s ezzel az elgondolással a recenzens egyetért.

A vidékről származó iratok (40-43. o.) mennyisége nagyon változó. Meglepetésre a *Békés megyei* anyag a legterjedelmesebb, noha távolról sem ezen a területen zajlottak le a legjelentősebb forradalmi események. Az eseménydúsabb megyékből (*Borsod-Abaúj-Zemplén, Győr-Sopron, Veszprém*) együttesen sincs annyi dokumentum, míg *Szabolcs-Szatmárról* mindössze egy lapnyi irattal rendelkezik a levéltár.

Ezután találjuk a *Minisztertanács* november-decemberi anyagait, hírügynökségek jelentéseit, valamint a rádióadások szövegeit. (43-44. o.) Mint kiderül, a *Párttörténeti Intézet* külföldi anyagokat is be tudott szerezni. (44-45. o.) Többek között a *Magyar Forradalmi Tanács* strasbourgi 1957. januári határozatait, amelyek feltehetően *Szabó Miklós*, bécsi kádárista ügynök juttatott *Magyarországra*. A következő oldalakon a *Fehér könyv* kéziratain kívül (ezt már korábban említettük), elegyes anyagok találhatóak, közülük *Adolf Berle* 1956. augusztus 7-i strasbourgi nyári egyetemen tartott beszéde — a datálás miatt — kakukkozásnak tűnik. Ebben a részben rábukkanhatunk *Horváth Márton A viták és a pártegység* című írására éppúgy, mint az ENSZ ötös bizottságának jelentéséről készített összefoglalóra (45-46.). Viszonylag csekély mennyiségű a fegyveres testületekre vonatkozó iratok, annál értékesebbek a különböző kimutatások a munkástanácsok összetételéről, a forradalom idején kiszabadult köztörvényesekről, a harcok, összecsapások áldozatairól, sebesültjeiről és az őrizetbe vett kommunistákról (47-48. o.). A fondot a kihallgatási jegyzőkönyvek, tanúvallomások (amelyek eredeti példánya jelenleg az *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában* találhatóak), valamint a bírósági ítéletduplumok zárják 48-50. o.).

Ezután következik a 978. fond, az 1956-os röpiratok felsorolása, amely — mint említettük — lényegesen terjedelmesebb, mint az iratgyűjtemény. Ez erre vonatkozó repertórium az egyes tételeknél feltünteteti a levéltári jelzetet, a rölap első sorát kurziválva, az aláírókat vagy a kiadót, az irattani meghatározását, a nyomdát, a keletkezés helyét, dátumát és terjedelmét. A repertórium összeállítója a röpiratokat nem dátum szerint, hanem szervek, területek szerint csoportosította, s ez minden bizonnyal lényegesen kedvezőbb a kutatók szempontjából. *Horváth Julianna* 50 főcsoportot alakított ki, lehetőség szerint kronológiai sorrendben.

Először a *Magyar Dolgozók Pártja* röpiratait láthatjuk, amely — bár október 31-ig létezett — 28-ától már nem készített rölapot. Ezután a forradalom idején újjáalakuló és megalakuló pártok röpiratai következnek. Itt találunk egy sajtóhibát is: október 24-én még egypártrendszer uralkodott az országban, október 30-án történt a változás, a többpártrendszer bejelentése. Az MSZMP-rölapok természetesen a forradalom leverése utáni konszolidációt támogatják, még inkább elmondható ez a *Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány* röpiratairól.

E két utóbbi főcsoport között található a *Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa*, a *Minisztertanács*, a *Nemzeti Kormány* rölapjai, amelyek között nagyon fontos dokumentumok találhatóak, például *Bibó István* államminiszter írása: *Expozé a magyarországi helyzetről*. A fegyveres testületek, fegyveres csoportok szintén igen fontos forrásokat tar-

talmaz. Megtalálható itt a szovjet páncélosok legádázabb ellenfeleinek a corvinistáknak a röpiratait éppúgy, mint a híres-hírhedt tiszti nyilatkozat. Itt van a *Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság* 1. sz. díszparancsa is, s ezt azért említjük, mert ezt a dokumentumra már a 290. fondban is rábukkantunk.

A szovjet csapatok parancsnoksága, a budapesti szovjet városparancsnokság is legalább 14 féle röpiratot tett közzé 1956 novemberében és decemberében. Ezután sorrendben következnek az üzemek, vállalatok munkástanácsainak, a kerületek nemzeti bizottságainak tanácsainak, a szakszervezeteknek és egyéb társadalmi és ifjúsági szervezeteknek a nagyszámú röpiratai. Külön figyelemre méltó, hogy *Dudás József* lényegében egy maga tíz röpcédulát készített a *Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány* színeiben.

A kötet jelentős részét teszi ki a vidéken terjesztett röplapok, amelyet itt megyékre bontva kereshetjük. A kötet végén található az aláírás nélküli forradalom párti és forradalomellenes röpiratokat.

E rövid áttekintésből is kitetszik, hogy e repertórium csak az 1956-tal foglalkozó kutatóknak ajánlható, de nekik nagyon!

Eörsi László